

Türkiye'deki Özbeklerin Dil Özellikleri

Selahittin Tolkun*
(Kıbrıs)

Türkiye'deki Özbekler

Türkiye'de yaşayan Özbeklerin hepsi aynı dönemde gelmedikleri gibi aynı bölgede de yaşamazlar. Türkiye vatandaşı Özbekler, kendilerini esas olarak *Türkistanlı* diye adlandırırlar.¹ Hatta birçoğu, Özbekistan'ın bağımsızlığının ilandan önce kendi aralarında konuştukları dili dahi *Türkistanca* veya *hemşeherce*; birbirlerini *Özbek* olarak değil, *hemşehere* veya *Türkistanlık* (=Türkistanlı) diye tanımlarlardı ki bu adlandırma önemli bir kesim tarafından hâlen kullanılmaktadır. *Türkistanlı* kelimesiyle, yalnızca Özbekleri değil, aynı zamanda Kazak, Kırgız, Karakalpak, Tacik, Türkmen ve Uygurları da kastedilmektedir. Türkiye Türkleri için ise çoğunlukla *yerlig* ~ *yerlik*, dillerine de *yerlikçe* denmektedir.

Türkiye'de yaşayan Özbekler, bu ülkeye geliş tarihlerine göre, kendi aralarında değişik şekilde gruplanmaktadır.²

* Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Öğretim üyesi, stolkun@yahoo.com

¹ Doğu Akdeniz Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi Rysbek Alimov'un dedesinden dinlediği rivayete göre, 1920'li yılların sonu 1930'ların başında, Sovyet idaresi tarafından *Özbek* kavim ismini hâkim ve yaygın kılmak için Türkçe konuşan ve Kazak-Kırgızlarca *sart* diye adlandırılan kesim mensuplarına bu hitap yasaklanmış ve cezası 5 ruble olarak belirlenmiş. Bu parayla o devirde bir keçi almak mümkünmüş.

² Türkiye'deki Özbekler hakkındaki bilgileri doğrulamamda ve eksikleri tamamlamada yardım eden ve kendisi de aslen Özbek olan araştırmacı-yazar Çağatay Koçar'a teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç bilirim.

1. Türkiye'ye Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan önce gelenler:

i. İstanbul'un Üsküdar ilçesindeki "Özbekler tekkesi"ni kuranların çocukları.

ii. Türkiye'ye 1909'da gelerek Konya'nın Böğrüdelik köyüne yerleşen ve hâlen dillerini belli ölçüde koruyabilen ancak büyük ölçüde Tatarlaşan Özbekler.

iii. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında gelen Özbekler ki bunlar, Özbekliklerinin farkında olup ancak genel olarak dil ve örf adeti unutmuşlardır. Bu grubun çoğunluğu Çar Rusyası zamanında Hacca gitmek amacıyla ülkelerinden çıkmışlar, bilhassa Komünist inkılâbından sonra yurtlarına dönemeyerek, o sırada Mekke ve Medine şehirleri Osmanlı'ya bağlı olduğu için bu devlette, ardından da Türkiye Cumhuriyeti kurulunca, bu yeni devletin hudutları içinde yaşamayı tercih etmişlerdir. Bu Özbeklerin çoğunluğu Adana, Osmaniye, Ceyhan, Mersin ve Tarsus'ta yaşamaktadırlar. Bu gruba girenler, daha geç dönemde gelenler tarafından *eski hemşehherler* olarak adlandırılmaktadırlar.

2. Bu gruba ise, Sovyet döneminde ülkesini terk etmiş; ancak Afganistan değil de Almanya üzerinden gelen Özbekler girer:

i. Savaş sebebiyle Batı'ya geçenler: Bu grup tamamen erkeklerden oluşmaktadır. Bu gruba girenlerin çoğunun eşleri Türkiye'ye, Kırım Tatarı veya Alman'dır. Bunlar 2. Dünya Savaşı döneminde değişik sebeplerle Almanlar esir düşmüş, ardından ülkelerine dönemeyerek Türkiye'den sığınma istemişlerdir. Bu gruba girenler genel olarak Adana, İzmir, Mersin, Tarsus ve İstanbul'da yaşamaktadırlar.

ii. Eğitim amaçlı: Sovyetler Birliği'nin eski Çar Rusyası toprakları üzerinde tam olarak hükümlan olana kadar geçen kısa sürede Orta Asya'da kurulan Buhara, Hokand ve Alaş-Orda muhtar cumhuriyetleri, bu dönemde ülkenin eğitimli kişi ihtiyacını karşılamak üzere Avrupa'ya öğrenci gönderilmiştir. Sovyetlerin vatanlarını tamamen ele geçirmesi üzerine bu öğrencilerin önemli bir kısmı ülkelerine dönmüş; ancak geri dönmeyerek Avrupa'da kalan az sayıdaki öğrencinin bir kısmı daha sonra Türkiye'ye gelmiştir.

3. Bu grup en kalabalık olandır. Bunlar esas itibariyle, Sovyet işgalinden sonra takriben 1920 ile 1940 yılları arasında önce Afganistan'a ardından Afganistan-Pakistan-Türkiye, Afganistan-Arabistan-Türkiye veya Afganistan-Türkiye hattı üzerinden Türkiye'ye gelen Özbeklerdir. Bu grubun ilk temsilcileri 1951'de 7 aile, 1952'de 72 aile serbest göçmen olarak gelmiş, ardından bu gelişler Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline kadar uzanan bir süreç içinde devam etmiştir. Bu gruptaki Özbeklerin ilgi çeken bir bölümü Birleşmiş Milletler vasıtasıyla Çin (Doğu Türkistan)'den Türkiye'ye gelenler olmasıdır.

Türkiye, Amerika ve Almanya faaliyet gösteren adında *Türkistanlılar* ibaresi bulunan cemiyetleri hep bu gruba girenlerce kurulmuştur. Bu grup mensupları önce geçici olarak Adana'ya yerleşmişler, buradan İstanbul, Ankara, İzmir, Konya (Cihanbeyli, Akşehir), Urfa (Ceylanpınar) gibi şehirlere göç etmişler, ardından ABD, Suudi Arabistan, Almanya, Hollanda, Avustralya, Kanada gibi ülkelere Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak gitmişlerdir. Dış ülkelere gidenler hâlen yazları tatil için anavatan bildikleri Türkiye'ye gelmekte olup büyükler kendi aralarında Özbekçe konuşurken, çocukları çoğunlukla Türkiye Türkçesini tercih etmektedir.

Bu Özbekler, genel olarak dillerini ve örf-adetlerini korumuş olmakla birlikte, günümüzde büyüklerin vefatı, dili koruyacak televizyon ve radyo yayını gibi araçların bulunmaması ve yerli halkla evlilikler gibi saikler neticesinde artık bunları unutma başlamıştır. Bu Özbeklerin dili genel olarak Özbekçenin Fergane vadisi diyalektidir. Aşağıda verilecek olan 4. grup Özbeklerden farklı olarak dillerinde Farsçanın etkisi, bu grup temsilcilerinin belirli bir süre için de olsa Afganistan'da yaşamalarına rağmen, daha az olduğu görülür.

4. Bu grup mensupları, Afganistan'ın Sovyet işgaline uğramasından sonra, yani 1980'den itibaren, Türkiye'ye ya devlet tarafından getirilmiş yahut kendileri serbest göçmen olarak gelmişlerdir. Bunların içinde bugünkü Özbekistan'dan Afganistan'a geçen Özbekler olduğu gibi, Afganistan'ın yerli Özbekleri de bulunmaktadır. Bunlar, Türkiye'ye yakın dönemde gelmelerinden ötürü zaten dili ve örf-adeti yaşatmaktadırlar.

Ancak bu Özbekler, Özbekçe ve Farsça olmak üzere çoklukla iki dilli olup, Özbekçelerinde Afganistan Farsçasının büyük tesiri vardır.

5. Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra okumak, çalışmak veya evlenmek için gelenler.

Yukarıda sayılan gruplar içinde bilhassa 3. ve 4. gruptakiler, Türkiye'deki etkin Özbek cemaatini oluşturmaktadırlar.

Türkiye'deki Özbeklerin nüfusları hakkında kesin bir bilgi yoktur. Tamamı kendisini Türk olarak kabul ettikleri ve yine kendilerini azınlık olarak hissetmedikleri için böyle bir bilgiye çok da ihtiyaç duyulmamaktadır. Zaman zaman dernekler tarafından yalnızca kimler var ve haberleşmede kolaylık olsun diye tespitte yönelik anket çalışmaları yapılmaya çalışılmış; ancak bunlar tam bir sonuca ulaşamamıştır. Bu tespit çalışmalarına yalnızca Özbekler değil, ahabap Kazak, Kırgız, Tacik, Uygur ve Türkmenler de dahil edilmiştir.

Türkiye'de yaşayan Özbekler evliliklerinde Türkiye'de yaşayan Özbeklerden başka, yukarıda belirtilen diğer Türkistanlı gruplardan, Arabistan ve Amerika'daki Özbeklerden de kız alıp vermektedirler. Özbekistan bağımsız olalı beri, nadiren de olsa anavatanlarından kız almaktadırlar.

Türkiye'deki Özbeklerin Dili

Bu tebliğde, öncelikle 1950'lerden başlayıp Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgaline kadar geçen zaman içinde Türkiye'ye gelip yerleşen Özbeklerin konuşması ele alınmaktadır. Bunların ekseriyeti -bugün artık Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan ülkelerinin sınırları içinde paylaşılan - Fergane vadisindeki Andican, Namangan, Margılan, Kokand, Özgen, Oş, Şehrihan, Tus, Hocend, Hanâbâd, Celâbâd, Kanibâdâm gibi şehir ve kasabalar yanında Taşkent, Semerkant ve Buhara'dan gelmiştir. Az da olsa Karşı, Tirmiz, Türkistan, Düşanbe gibi şehirlerden gelenler vardır. Başta Türkiye olmak üzere, Amerika ve Suudi Arabistan gibi ülkelerde yaşayanlar kendi aralarındaki evlenmelerden ve anavatandan uzakta olmaktan dolayı bir muhacir Özbekçesi meydana getirmişlerdir. Mesela, artık Namanganlılar *kelütti*, Taşkentliler *kevâtti* yerine diğerleri gibi *kelyapti* "geliyor" şeklini kullanmaktadırlar.

Türkiye'deki Özbeklerin dillerinin unutulmaya yüz tuttuğu değişik dönemlerde tekrar tekrar canlandığı görülür. Her ne kadar Amerika, Arabistan gibi ülkelerde yaşayan dost ve akrabaların Türkiye ziyaretlerinde Özbekçenin iletişim dili olarak kullanılması mecburiyeti, gençler tarafından artık unutulmaya başlanan bu dilin zaman zaman canlanmasını sağlasa da, asıl canlanma Afganistan'ın işgalinden sonra çok sayıda ailenin Türkiye'ye göç etmesiyle gerçekleşmiştir. Günümüzde ise Özbekistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra anavatana gitti-geldilerin artması, video, cd, televizyon, internet gibi yeni iletişim yollarının açılması Özbekçenin tekrar kullanılmasını daha doğrusu öğrenilmesini sağlamaktadır.

Sesbilgisi

Türkiye'ye küçük yaşta gelenlerle bizzat Türkiye'de doğanların hançeresi Özbekistan'daki hâkim hançereden nispeten farklıdır. Sesler büyük ölçüde Türkiye Türkçesine yakın telaffuz edilmektedir. Hatta bundan dolayı Türkiye'den gidenlerin, Oğuz soylu Özbeklerin yaşadığı Harezm bölgesinden geldikleri sanılabilmektedir.

Ünlüler

1. â: Bu ünlü, esas olarak artık ölçünlü Özbekçedeki gibi telaffuz edilmemektedir. Ancak bu sesin, içerisinde dudak ünsüzlerinin bulunduğu *bâş*, *yuvâş* “mülayim, sakin”, *yuvâr*- “göndermek”, *aptâv* (< F. âfitâb) “güneş”, *küyâv* “güvey”, *bâr* “var”, *âbbâ* “hayret ünlemi, abo” gibi kelimelerde varlığı görülebilmektedir. Özbek yazı dilinde â ile yazılan şu kelimeler çok zaman normal a ile telaffuz edilmektedir: *uzaq*, *qorqaq*, *tağ*, *al-*, *qal-*, *sal-*, *saqla-*, *altın*, *saqal*, *saç*, *yanğaq* “ceviz” vb.

Ancak bazı kelimelerde bu sesin hem *a* hem de *æ* ile telaffuz edildiği görülür: *saç* / *çæç* “saç”, *bağlæ-* / *bæylæ-* “bağlamak”, vb.

2. æ: Bu ses ölçünlü Özbekçedeki kadar işlek telaffuz edilmez. Ancak yine de bilhassa bazı kelimelerde bu ses duyulmaktadır: *æcræ-* “ayrılmak”, *ædir* “kırık yer”, *bæliq* / *bæliğ* “balık”, *yæhşi* “iyi”, *mærtæ* “defa”, *qaramaq* “bakmak” ancak *qaræp* “bakıp”, *kættæ* “büyük”, vb.

Ancak bu ses, dil-önü ünlülerden sonra geldiğinde normal e gibi telaffuz edilmektedir. Ölçünlü Özbekçede *sizgæ, uydæ, ördæk, birgæ* ancak bir kısım Türkiye Özbeklerinde *sizge* “size”, *üyde* “evde”, *ördek, birge* “birlikte, beraber” vb.

3. e: Bu ses bilhassa Türkiye doğumluların çoğunluğunca ölçünlü Özbekçede olduğu gibi kapalı e olarak telaffuz edilmez: *berdim* “verdim”, *sen, keliylæ* “geliniz”, *bekitædi* “kapatır” vb.

4. ı, ĩ, i: Bilindiği gibi Özbek yazı dilinde /ı/ ünlüsü gösterilmez. Araştırmacıların genellikle *q, ğ* ve *x* seslerinden sonra bulunduğunu söyledikleri bu ses Türkiye’deki Özbeklerde üç varyant olarak görülür:

/ı/: *ædir* “kırlık yer, bayır”, *aldın* “önce”, *qolum* “kolum, elim”, *aldım* “aldım”, *bardım* “vardım” vb.

/ĩ/: *bĩl-* “bilmek”, *bĩlæn* “ile”, *tĩllæ / tillæ / tillā* “altın”, *pæitĩr* “bir tür ekmek”, *sævzi / sæbzi* “havuç”, *tĩnmæstæn* “sürekli”, *pĩstæ* “antep fıstığı”, *sĩræ* “asla”, *baradĩ* “gider”, *boldĩ* “oldu” vb.

/i/: *ilgek* “çengelli iğne”, *ingiçke* “ince”, *ilik* “ilik”, *gilæm* “halı”, *ilac* “çare”, *tirig* “canlı”, *ciydæ* “iğde” vb.

5. o, ö: Özbek yazı dilinde *o* vardır; ancak *ö* gösterilmez. Bu sesin yalnızca *g, k, h* gibi ünsüzlerin yanında bulunduğu söylenmektedir: *hökiz* “öküz”, *gör* “kabir”, *köz* “göz” vb. Üstelik bu ses, Türkiye Türkçesindeki gibi dil-önü değil, dil-ortasına yakındır. Bu ses Türkiye’deki Özbeklerin telaffuzunda ise *köz öngidæ* “göz önünde”, *ördæk, ös-* “büyümek”, *ötgür* “keskin”, *örük* “kaysı” *böz* “bez” gibi kelimelerde de mevcuttur.

6. u, ü: Yukarıdaki *o, ö* için söylenenler bu sesler için de geçerli olup, *ü* sesi de Türkiye Türkçesindeki kadar dil-önü olmayıp, dil-ortasına yakındır: *gül* “gül, çiçek”, *kül* “kül”, *bürdæ* “parça”, *bürçæk* “köşe”, *üz-* “koparmak”, *süz-* “1) yüzmek. 2) yemeği servis etmek. 3) süsmek” *yüz* “1) yüz, çehre. 2) yüz rakamı” vb.

Ünsüzler

Ünsüzlerle ilgili olarak aşağıda söylenecek olan bilgiler aslında Fergane ağızlarının genel özellikleridir. Burada dikkat çekici özelliklerin bir kısmı verilecektir.

1. Öncelikle *q*, *ğ*, ve *x* seslerinin telaffuzu ölçünlü Özbekçedeki kadar dil-arkasından değildir.
2. -*ŋ* > -*nk*. Bilhassa Türkiye'de doğan gençlerin dilinde görülür: *aling* > *alink* "alın, alınız", *keling* > *kelink* "gelin, geliniz", *teng* > *tenk* "denk".
3. *b* ~ *v* nöbetleşmesi: *yubar-* ~ *yuvar-* "göndermek", *tapıp* ~ *taavp* "bulup", *bah bah* ~ *vah vah*; *vay vay* ~ *bæy bæy* "vah vah", *kelebering* ~ *kelevering* "buyrun gelin, hep gelin"
4. *k* ~ *g* veya *q* ~ *ğ* nöbetleşmesi: *bæliq* ~ *bæliğ* "balık", *Özbek* ~ *Özbek*, *çağ* ~ *çaq* "zaman", *qayerlig* ~ *qayerlik* "nereli" vb.
5. *g* ~ *y* veya *ğ* ~ *y* nöbetleşmesi: *bagla-* ~ *bæylæ-*, *Özbek* ~ *Özbek* ~ *Özbæy*.
6. *f* > *p*: *hafa* > *hapa* "üzgün, dargın", *Fatih* > *Pati*, *telefon* > *telpon* ~ *tilpon* ~ *tilpan* ~ *tilpæn*, *Yusuf* > *Yusup*.
7. *ŋ* > *y*: *könglim* > *köynim*, *keldiniz* > *keldiyz* "geldiniz", *köziñlær* > *köziynær* "gözünüz"
8. *t* -> *ç*- : *t*- ile başlayan kelimedede ünlüden sonrası ses -*ş*- ise bu durum görülebilir: *tüş* > *çiş* "diş"; *tüş* > *çüş* "düş, rüya"; *tüş-* > *çüş-* "düşünmek"; *tüşün-* > *çüşün-* "anlamak".
9. *x* ~ *q* ~ *h* nöbetleşmesi: *xatin* ~ *qatin* ~ *hatın*; *yæxşi* ~ *yæqşı* ~ *yahşı* ; *xop* ~ *qop* ~ *hop* "peki, tamam". Bilhassa *x* sesini çıkartamayanların diğer kullanışları tercih ettikleri görülmektedir.
10. -*l* > *Ø*: Bu durum *al-*, *sal-*, *qal-*, *kel-*, *bol-* fiilleri -*p*, -*mæy*, -*mæstæn* zarf-fiil ekleri, -*gæn* sıfat-fiil eki, öğrenilen geçmiş zaman -*ptĩ* eki, geniş-gelecek zamanın olumsuzu -*mæydĩ*, 1. teklik şahıs emir ekinin olumsuz çekimi -*mæy* olan, şart eki -*sæ*, niyet bildiren gelecek zaman -*maqçı* ekiyle kullanıldığında görülür: *alib* > *ap* "alıp", *salgændæ* > *sagændæ* "saldığımda, koyduğunda; salınca, koyunca", *kelmæy* > *kemæy* "gelmeyerek, gelmeden; gelmeyeyim", *bolmæstæn* > *bomæstæn* "olmadan, olmayıp", *qalmaqçı* > *qamaqçı* "kalmak niyetinde, kalacak", *kelse* > *kelse* "gelse, gelince", *bolmæydi* > *bomæydi* "olmaz, olmayacak" vb.
11. *r* > *Ø*: Bilhassa kadın dilinde iki veya daha fazla heceli kelime-lerin sonunda görülebilir: *kelinglær* > *keliylæ* "geliniz"

12. h > Ø: Kelime sonunda görülür: *Fatih* > *pati*, *Allah* > *Allā*.

13. v > Ø: İçinde veya sonunda /v/ sesi olan hecelerde bu ses, kendisinden önceki ünlüyü yuvarlaklaştırarak uzatabilir. Bu durum aynı kişinin dilinde bile nöbetleşmelere yol açabilmektedir: *birav* ~ *biroo* “birisi”; *ravşan* ~ *rooşan* “Ruşen, erkek adı” ; *ana u* ~ *anav* ~ *anoo* “işte şu, işte bu”; *deb edim* ~ *devdim* ~ *deoodum* “demiştim”; *kelib edim* ~ *keluvdum* ~ *keloodum* “gelmişim, *deb yatıb edim* ~ *diyatuvdım* “diyordum”

Gramer farklılıkları

1. Hal ekleri bakımından büyük ölçüde Özbekçenin Fergane vadisi ağızlarının özellikleri aynen geçerlidir. Özbek yazı dilinden farklı olarak tamlayan ve belirtme hali eklerinin aşağıdaki gibi kullanılmaları söz konusudur:

Tamlayan: *-ni(η)* (çok defa ünlüyle biten tabanlara)

-dı / -di (ötümlü ünsüzlerden sonra)

-tı / -ti (ötümsüz ünsüzlerden sonra)

Belirtme: *-ni* (çok defa ünlüyle biten tabanlara)

-dı / -di (ötümlü ünsüzlerden sonra)

-tı / -ti (ötümsüz ünsüzlerden sonra)

Ancak birinci şahıs zamirlerinin tamlayan ve belirtme çekimlerinde *mening / sening / uning* yerine çok defa *meni / seni / uni* kullanılır ki bu durumda ek artık *-i* şeklini almaktadır: *meni üyim şu* “benim evim işte bu”, *seni ating nimæ?* “senin adın ne?”, *uni yanigæ barmæng* “onun yanına gitmeyin” vb. Aynı durum *biz* ve *siz* zamirlerinde de görülür: *Bizi iyygæyæm keliylær.* “bizim eve de gelin.”, *biziyæm çağrışmædi* “bizi de çağırmadılar.”; *sizi tanıştimi* “sizi tanıdılar mı?”, *sizi toy qaçan* “sizin düğün ne zaman?”

2. Zaman ekleri ölçünlü Özbekçeyle söyleyiş farklılıkları dışında aynıdır. İstisna olarak bugün ölçünlü yazı dilinde kullanılan gelecek zaman *-æcæk* eki kullanılmaz. Bunun yerine kesin gelecek zaman için çok defa *-(a/y)digæn* tercih edilir.

Kelime kadrosu

Yaklaşık 80-90 yıl boyunca vatanlarıyla irtibatı olmayan bir kitlenin, üstelik yalnızca evde konuşulan bir dili olduğu için, kelime kadrosu elbette oldukça daralmıştır. Farklı bir dille eğitim bu daralmayı daha da arttırmıştır. Türkiye Özbeklerinin kelime kadrosunun özellikleri şöyle sıralanabilir.

1. Dillerinde ayrıntı bildiren birçok kelime unutulmaktadır: *sağın-* “özlemek” var, aynı anlamdaki *qumsa-* yok; *balæ* “çocuk”, *gödæk* “bebek”, *yaş* “genç, küçük çocuk” var, *çaqalaq* “bebek” yok. Ayrıntının en çok görüldüğü renk adları kısıtlıdır: *aq*, *særiğ*, *qara*, *kök* “yeşil, mavi”, *zengar* “yeşil”, *yæşil*, *qızıl*, *boz*, *puşti* “pembe” (nadir).

2. Hayvan adları sınırlıdır: *böri* “kurt”, *at*, *qoy* “koyun”, *qozı* “kuzu”, *eçki* “keçi”, *ulaq* “oğlak”, *teke*, *tüye* “deve”, *mışıq* “kedi” (Özbek yazı dilinde *müşük*), *it*, *tongız*, *quş*, *bæliğ*, *arı*, *çümæli* “karınca”, *arslan*.

3. Bitki adları sınırlıdır: *pamildarı* ~ *pamidor* (domates), *kalampir* (biber), *piyaz* (soğan), *sarımsaq*, *kætişkæ* ~ *kærtiškæ* (patates), *terek* “kavak”, *kærem* (lahana), *keşniç* / *geşniç* (kişniş), *turp*, *ot*, *tut* “dut”, *lale* “gelincik, lale” vb. Ancak çilek, muz, mandalina, portakal, yenidünya, fasulye, bezelye, bamya gibi meyve adları için Türkiye Türkçesindeki karşılıkları kullanılmaktadır.

4. Televizyon, radyo, cep telefonu, füze, uydu, poşet, anten, kanser, kalp hastalığı, felç, avukat, hâkim, nöter vb. gibi kelime ve kavramların karşılığı bilinmemektedir.

5. Fiillerde ayrıntı bildiren tasvir yardımcı fiillerinin kullanımı ya azalmakta yanlış olmaktadır. Öte yandan Özbekçedeki tasvir yardımcı fiilleri insanların Türkiye Türkçesini kullanmalarını da etkilemekte ve *Yemeğin tuzuna bakıp gör!*, *Çocukları benim için öpüp koy!* gibi kullanışlar görülebilmektedir.

6. Türkiye Türkçesiyle ortaklaşan ve bugünkü Özbekçede kullanılan *ayla-* yerine *tüşün-*, *uq-*; *gözel* yerine *çiraylık*; *yuqarı* yerine *tepæ*; *yüksek* yerine *bæländ*, *ágaç* yerine *daraxt* vb. tercih edilmektedir.

7. Kimi Türkçe kelimeler yerine Arapça veya Farsçası kullanılır: *tirikçilik* yerine *güzærân* “geçim”, *tüş* yerine *peşin* “öğle”, *qayta*, *qatla*

yerine *mærtæ* “defa”. Bazen de bugün artık Özbekistan’da yaygın olmayan kelimeler kullanılır: *gæştæk* “toplantı yapılan gün”, *kæmpæl* “battaniye”

8. Türkiye’ye gelirken uzun yıllar yaşadıkları Afganistan’dan yadigar kelimeler vardır: *beçim* “evladım, çocuğum; kardeşim”; *tikit* “bilet”, *bagiz* “bavul”, *rupye* “para birimi”, *bolani* ~ *bōlani* “börek”, *bayımcān* “patlıcan”, *kinārap* “tuvalet”, *cængæl* “orman”, *kæhribā* “elektrik”; Soyvet işgalinden sonra Afganistan’dan gelenlerin etkisiyle karşılıklı hal sorarken *caniñiz / caniyz cörmi?* “canınız iyi mi?” (kelime kelime *canınız eşlikte mi?*) kullanışı yaygınlaşmıştır.

9. Ayrıca değişik ülkeler üzerinden Türkiye’ye gelenlerin evlerinde farklı kelimeler kullanılabilir:

i. Arabistan’dan gelenlerde: *kehannahu* “tıpkı, sanki”, *idam* “kavrularak yapılan yemekler”, *mæşgūlæ* “sıcak su torbası”, *axlæt* “çöp, süprüntü” vb.

ii. Amerika’dan gelenlerde: *næpkin* “kâğıt peçete”, *pempirs* “çocuk bezi” vb.

iii. Sovyetler işgalinden sonra Afganistan’dan gelenlerin evlerinde Özbekçe, Özbekçe ve Farsça karışık olarak veya yalnızca Farsça kullanılmaktadır.

10. Evlerde konuşulan dil de karışıktır. Artık Türkiye Türkçesiyle konuşanların bile dilinde birtakım Özbekçe kelimeler görülebilmektedir: *saçık* ~ *çaçık* ~ *çæçık* “elbezi”, *öçækiş-* “kin gütmek”, *kinnæ* “nazar”, *toy* “düğün”, *quda* “dünür”, *æemmæ* “hala”, *rænci-* “rencide olmak” vb.

11. Türkiye Türkçesindeki birtakım söyleyişler, deyimler, kalıp sözler Özbekçeye aktarılarak kullanılmaktadır:

i. *Qızınñ üylæpti eken* “Kızını evlendirmiş.” Bu cümle yanlış; çünkü Özbekçede kız evlendirilmez, bunun yerine *qız uzæt-* “kız uzatmak” veya *qız ber-* “kız vermek” fiilleri kullanılır.

ii. *Silærdiyæm köziylær aydın / közlæring aydın* “gözünüz aydın”

iii. *Başıylær sav ~ sağ bosun.* “başınız sağ olsun”

iv. *Qolay kelsin ~ kesin.* “kolay gelsin”

v. *Huda qalgænlerge umur bersin*. “Allah kalanlara ömür versin”

vi. *Köp yaşæng*. “Çok yaşayın”. Hapşurunca söylenen bu kalıp sözün Özbekçesi aslında *Sâğ boling!* dir.

12. Gençlerin artık Türkiye Türkçesiyle konuşmalar da konuşmalarına yer yer Özbekçe kalıp sözler serpiştirdikleri görülür: *Qandaysiz yaxşımisiz* “nasılsınız iyi misiniz?”, *yaxşı qaling* “Allahısmarladık”, *hayitlær mübaræk* “Bayramınız kutlu olsun!”, *taat ibadæt maqbul, namaz rozalær qabul bosın* “İbadetleriniz makbul, namaz ve orucunuz kabul olsun! (Ramazan Bayramı kutlamasında kullanılır.), *toylær mübaræk* “Düğününüz kutlu olsun!”. Bazen de Özbekçe gramer şekillerini Türkiye Türkçesine katarlar: *Sizi sormalı* yerine *sizden sormalı* gibi.